

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน : เพื่อนำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์มะพร้าวผลอ่อนของ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ให้เป็นวิสาหกิจชุมชนโดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. องค์ความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
 - 1.1 การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
 - 1.2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์
 - 1.3 การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวผลอ่อน
 - 1.4 ระดับการดำเนินการและเกณฑ์การประเมินวิสาหกิจชุมชน
 - 1.5 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนในประเทศ
 - 2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนในต่างประเทศ

1. องค์ความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

การวิจัยในครั้งนี้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์มะพร้าวผลอ่อนให้เป็นวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น สิ่งสำคัญที่ต้องมีการศึกษาเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการศึกษาวิจัย ก็คือ องค์ความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน อันได้แก่ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและแนวคิดความหมายของการพัฒนา

1.1 การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

แนวคิดการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนา ความหมายของศักยภาพชุมชน ความหมายของวิสาหกิจชุมชน องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน โดยการนำเสนอในที่นี้ผู้วิจัยนำเสนอเนื้อหาสาระเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเท่านั้น ดังนี้

1.1.1 ความหมายของการพัฒนา

แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนา มีผู้ให้ความหมายไว้หลายประการ ทั้ง ความหมายที่มีความสอดคล้องกันและแตกต่างกัน

วสันต์ ภู่อภิเรศทิภูล (2546 : 1) ได้กล่าวว่า ความหมายของการพัฒนา นักเศรษฐศาสตร์ ได้ให้คำจำกัดความไว้แตกต่างกัน ดังเช่น การพัฒนา แปลว่า การขยายการทำให้เจริญเติบโต นอกจากนี้ ยังมีนักเศรษฐศาสตร์บางคน ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า เป็นความสำเร็จทาง เศรษฐศาสตร์ โดยเน้นการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์ประชาชาติ

สุจิต นิमित (2545 : 4) กล่าวว่า การพัฒนา (Development) คือสิ่งที่มีผลกระทบต่อเราทุกคน ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ไม่ใช่สิ่งที่ปัจเจกชนแต่ละคนต้องการที่จะยกระดับตัวเองให้ดีขึ้นเพื่อตอบสนองความตื่นตัวในเรื่องของความมั่นคงของมนุษย์

พานี อนันตชัย (2542 : 1) ให้ความหมายการพัฒนา หมายถึง การกระทำที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งนำไปสู่อีกสภาพหนึ่ง ที่ดีจากเดิมอย่างมีเป้าหมายมีทิศทางตามที่ ต้องการ

สมเดช นิลพันธุ์ (2538 : 3) กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง การปรับปรุงสวัสดิการของประชาชน โดยเฉพาะประชาชนที่ยากจน การพัฒนาที่ถูกกำหนดให้ไปสู่การกำหนดความจำเป็นพื้นฐาน เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การศึกษาและสุขภาพอนามัย ฯลฯ ของประชาชนเป็นอันดับแรก

ปกรณ์ ปริยากร (2538 : 5) อ้างอิงใน สนธยา พลศรี 2542 : 2) กล่าวว่า “การพัฒนา” มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Development” แปลว่า การเปลี่ยนแปลงทีละเล็กละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้นและเหมาะสมกว่าตลอดจนเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งเห็นได้จากการเปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งหนึ่งสิ่งใด ในช่วงเวลาที่ต่างกันกล่าวคือ ถ้าในปัจจุบันสภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่า สมบูรณ์กว่าก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา

จากความหมายต่าง ๆ ดังกล่าว สามารถสรุปความหมายของการพัฒนาได้ว่าเป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงของสิ่งหนึ่งสิ่งใดในทางที่ดีขึ้น อาจจะเปลี่ยนแปลงทีละเล็กละน้อยหรือเปลี่ยนแปลงทั้งหมดในคราวเดียวกันก็ได้ เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพ ด้านปริมาณ และสิ่งแวดล้อม โดยมีกระบวนการหรือขั้นตอนในการพัฒนาอย่างชัดเจน ซึ่งการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นนั้นต้องอาศัยศักยภาพของกลุ่ม โดยกลุ่มในที่นี้มีความหมายถึงชุมชนที่เป็นเจ้าของในพื้นที่ต้องการการพัฒนาเพื่อพัฒนาท้องถิ่นชุมชนของตนเอง ให้เกิดความก้าวหน้าและมีการพัฒนาในทิศทางที่ดีขึ้น

1.1.2 ศักยภาพของกลุ่ม

ศักยภาพของกลุ่ม (Potential) หมายถึง ความสามารถแฝงที่มีอยู่ในคน หรือชุมชนที่ยังไม่ได้ถูกนำไปใช้แต่ถ้ามีการกระตุ้นส่งเสริมจะทำให้เกิดการพัฒนาดังนั้น ศักยภาพกลุ่มหมายถึง ทุนชุมชน ซึ่งการให้ความหมายของทุนชุมชนนั้น ก็มีความหลากหลายแตกต่างกัน เช่นเดียวกับความหมายของคำว่า การพัฒนา และมีความเชื่อมโยงต่อการสร้าง การพัฒนาให้เกิดขึ้นในชุมชน ดังนี้

ความหมายทุนของชุมชน

พจนีย์ ทรัพย์สมาน (2546 : 11) ได้สรุปไว้ว่า “ทุนชุมชน” ไม่ได้หมายถึงเพียง “เงิน” แต่ยังหมายถึงทุนประเภทต่าง ๆ ได้แก่

1. ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ทรัพยากรที่นำมาใช้ในการทำผลผลิตจากพืช สัตว์ และแร่ธาตุต่าง ๆ
2. ทุนมนุษย์ ได้แก่ ภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถ แรงงาน คุณธรรมและความดีในตัว
3. ทุนทางสังคม ได้แก่ ความเชื่อถือกัน ความสามัคคี การรวมกลุ่ม และกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งร้อยรัดผู้คนให้อยู่กันเป็นชุมชนเป็นพี่น้องไว้วางใจกัน มีความเชื่อมั่นและสร้างเครือข่าย
4. ทุนการเงิน ได้แก่ เงินจากการขายหุ้นให้สมาชิก และคนภายนอก หรือการลงทุนของกลุ่มออมทรัพย์

จากความหมายของทุนชุมชนทั้ง 4 ด้าน คือ ทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนการเงิน ดังกล่าวแล้วข้างต้นนับได้ว่าชุมชนทั้ง 4 ด้าน เป็นศักยภาพของกลุ่มมีแฝงอยู่ในคน หรือชุมชนอันนำไปสู่การพัฒนา ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น โดยแนวทางในการพัฒนาชุมชนแนวทางหนึ่งก็คือ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งการพัฒนาชุมชนจะเกิดขึ้นได้นั้นทุนชุมชนทั้ง 4 ด้าน ต้องได้รับการส่งเสริมเพื่อเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

1.1.3 ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพันมีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งตนเองของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน

พจนีย์ ทรัพย์สมาน (2546 : 11) ให้ความหมายของวิสาหกิจชุมชนว่า วิสาหกิจชุมชน (SMCE : Small and Micro Community Enterprise) คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และการผลิตผลิตภัณฑ์ รวมทั้งบริการต่าง ๆ เพื่อใช้ภายในครอบครัว ในชุมชนหรือจำหน่ายในประเทศและส่งออก เพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชนอย่างยั่งยืน

วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการขนาดเล็ก และขนาดจิ๋วเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง (กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2546 : 79)

กฤษณา นิลศรี (2545 : 68) กล่าวว่า วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการขนาดย่อมและขนาดจิ๋วเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง

วัชนา สังข์ศรี (2545 : 45) ให้ความหมายของวิสาหกิจชุมชนว่า วิสาหกิจมาจากภาษาอังกฤษว่า Enterprise ซึ่งแปลว่า “การประกอบการ” แต่คนทั่วไปคุ้นเคยกับวิสาหกิจซึ่งเป็น “รัฐวิสาหกิจ” เท่านั้น ปัจจุบันสถานการณ์กำลังเปลี่ยนไปมีคำว่า “วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม” (SMEs) และวิสาหกิจชุมชน (SMCE) เกิดขึ้นและกำลังแพร่หลาย

วิสาหกิจชุมชน คือ กิจการชุมชนที่ชุมชนและคนในชุมชนเป็นเจ้าของ กิจกรรมการผลิตสินค้า กิจการให้บริการและกิจการอื่น ๆ เพื่อสร้างรายได้และการพึ่งตนเองของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน โดยการนำทุนทางสังคมของชุมชนที่มีอยู่อันได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีและทรัพยากรท้องถิ่น ฯลฯ ผสมกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่เหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเรียนรู้ของชุมชนซึ่งไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กรมการพัฒนาชุมชน 2546 : 19)

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน รวมตัวกันเพื่อประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็นคนบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน 2547 : 43)

เสรี พงศ์พิศ (2546 : 83) กล่าวว่า วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการขนาดเล็กและขนาดจิ๋วเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง

วิสาหกิจชุมชนเป็นวิถีคิดใหม่ ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนได้ค้นพบ “ทุน” ที่แท้จริงของตนเองและเป็นวิถีจัดการใหม่ให้เกิดมูลค่าและพึ่งตนเองได้

จากความหมายที่กล่าวมาแล้วสามารถสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจการ การแปรรูปผลผลิตของชุมชนเพื่อประโยชน์ของ ครอบครัว ชุมชน เครือข่ายจัดเป็นธุรกิจ

จาก ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทุนของชุมชน เพื่อการพึ่งตนเองของครอบครัว และชุมชน ดังนั้น ศักยภาพของชุมชนจึงมีคุณค่าต่อชุมชนมากกว่าประกอบการเพื่อหวังผลกำไรเป็นเงิน แต่วิสาหกิจชุมชนมีผลกำไรที่ตอบแทนชุมชนมากกว่าเงินเพราะวิสาหกิจชุมชนเป็นผลผลิตที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ และสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งการนำมาซึ่งความภูมิใจในชุมชนของตน

สำหรับเป้าประสงค์ของการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยนั้น สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน (2547 : 5) ได้กล่าวถึงเป้าประสงค์ของการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน/เครือข่าย ไว้ว่าพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้นั้นชุมชนต้องได้รับการส่งเสริมจะครอบคลุมทุกด้าน ทั้งด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการ เงินทุน การตลาด การบรรจุภัณฑ์ การบริหารงานบุคคล การบัญชี การจัดหาทุน การวิจัยประเมินผลและด้านอื่น ๆ โดยพิจารณาการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนโดยตรง ส่งเสริมผ่านเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ส่งเสริมผ่านหน่วยงานเอกชน และส่งเสริมผ่านส่วนราชการ ซึ่งการพัฒนาวิสาหกิจในชุมชนนั้น มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนได้ดำเนินการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนใน หมวด 4 ได้ระบุเรื่องการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน มาตรา 27 มาตรา 28 และมาตรา 29 ดังนี้

มาตรา 27 ให้คณะกรรมการจัดให้มีมาตรการในการส่งเสริม และสนับสนุน การพัฒนากิจการ วิสาหกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และพึ่งพาตนเองได้แล้วตาม มาตรา 26 ให้คณะกรรมการจัดให้มีมาตรการในการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน ระดับปฐมภูมิในการประกอบกิจการอย่างครบวงจร รวมถึงการให้ความรู้ และการสนับสนุนในการจัดตั้งการร่วมมือซึ่งกันและกัน การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการนำวัตถุดิบ ทรัพยากร หรือภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ให้เหมาะสมกับกิจการวิสาหกิจชุมชนและสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ หรือการให้ความรู้เกี่ยวกับ ขบวนการผลิตและการบริหารจัดการธุรกิจทุกด้าน ไม่ว่าจะการบริหารงานบุคคล การบัญชี การจัดหาทุน หรือการตลาด ทั้งนี้ เพื่อให้กิจการวิสาหกิจชุมชนในระดับปฐมภูมามีความเข้มแข็ง และพึ่งพาตนเองได้ อย่างต่อเนื่อง รวมถึงการให้ความรู้ และการสนับสนุนในการประกอบ วิสาหกิจชุมชน ในระดับ ที่สูงขึ้นตามความพร้อม และความต้องการของกิจการวิสาหกิจชุมชน เช่น การส่งเสริมและพัฒนา ผลิตภัณฑ์ของกิจการวิสาหกิจชุมชน และการออกแบบที่ทันสมัยตามความต้องการของตลาด การร่วมมือซึ่งกันและกันหรือให้ความช่วยเหลือในการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านคุณภาพ การผลิต การจัดการ และการตลาด เพื่อสร้างความพร้อมให้แก่กิจการวิสาหกิจ ชุมชนในระดับที่สูงยิ่งขึ้น

มาตรา 28 ในกรณีที่วิสาหกิจชุมชนประสงค์จะรวมตัวกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนหรือดำเนินการจัดตั้งเป็นองค์กรธุรกิจใด ๆ ให้คณะกรรมการให้การสนับสนุนในการจัดตั้งการประกอบการ การตลาด รวมทั้งส่งเสริมความสัมพันธ์ และความร่วมมือกันระหว่างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน หรือภาคธุรกิจหรืออุตสาหกรรมอื่น เพื่อขายและสร้างความมั่นคงให้แก่กิจการวิสาหกิจชุมชน

มาตรา 29 ให้คณะกรรมการส่งเสริมการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับการรักษาคุณภาพผลิตภัณฑ์ และการรับรองเกี่ยวกับแหล่งกำเนิด ส่วนประกอบ วิธีการผลิต คุณภาพ หรือคุณลักษณะอื่นใดของสินค้า หรือการรับรองเกี่ยวกับสภาพ คุณภาพ ชนิด หรือคุณลักษณะอื่นใดของบริการ เพื่อให้สินค้า หรือบริการของกิจการวิสาหกิจชุมชน เป็นที่เชื่อถือ รวมทั้งปลอดภัยต่อผู้บริโภค หรือผู้ใช้บริการ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน 2548 : 15)

สรุปว่า พระราชบัญญัติที่กล่าวถึงครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา โดยเชื่อมโยง มาตราที่ 26 การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการนำวัตถุดิบ ทรัพยากร หรือภูมิปัญญาของชุมชน มาใช้ให้เหมาะสมกับกิจการวิสาหกิจชุมชน มาตรา 27 การส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ มาตรา 28 วิสาหกิจชุมชนประสงค์จะรวมตัวกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน หรือดำเนินการจัดตั้งเป็นองค์กรธุรกิจใด ๆ และ มาตรา 29 ส่งเสริมการดำเนินการวิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับการรักษาคุณภาพผลิตภัณฑ์และการรับรองเกี่ยวกับแหล่งกำเนิด โดยการพัฒนารวมกันตามแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจะเกิดให้ได้นั้น

สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2547 : 11-12) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนด้านการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงยุทธศาสตร์การส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

กลยุทธ์	เป้าหมาย
1. จัดทำและพัฒนาระบบฐานข้อมูลวิสาหกิจชุมชน	มีฐานข้อมูลทุกประเภท อันได้แก่ ข้อมูลกลุ่ม องค์กร ชุมชน ที่จะพัฒนาสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชนและข้อมูล ทรัพยากร ทุนหรือปัจจัยที่จะใช้ในการส่งเสริมสนับสนุน ให้เกิดวิสาหกิจชุมชน

ตารางที่ 1 (ต่อ)

กลยุทธ์	เป้าหมาย
2. จัดตั้งและพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน	ใช้เครือข่ายเป็นแกนในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็งโดยการเชื่อมโยงให้เกิดการพึ่งพา และเกื้อกูลกัน รวมถึงการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเองให้เข้มแข็ง
3. สร้างเกณฑ์มาตรฐานวิสาหกิจชุมชน	ให้มีเครื่องมือในการวัดคุณภาพวิสาหกิจชุมชน อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพวิสาหกิจชุมชน
4. ดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ	นำผลการศึกษา ทดลอง จุดตัวอย่าง ของกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนมาใช้เป็นบทเรียนในการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

ที่มา : สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน 2547 หน้า 11-12

รูปแบบการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2547 : 33) ได้จำแนกรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนออกเป็นรูปแบบดังนี้

1. วิสาหกิจที่ประกอบกิจการเดียว ได้แก่ วิสาหกิจประกอบกิจการเพียงหนึ่งเดียวโดยคณะผู้บริหารในชุมชนชุดเดียว และไม่สร้างเครือข่ายกับวิสาหกิจอื่น ๆ โดยจะมีผลผลิตมากกว่าหนึ่งผลิตภัณฑ์/บริการ
2. วิสาหกิจที่ประกอบกิจการในรูปเครือข่าย ได้แก่ วิสาหกิจที่มีปฏิสัมพันธ์กับกิจการอื่น โดยแต่ละวิสาหกิจต่างมีการประกอบการ ตามเป้าหมายวัตถุประสงค์ของกิจการ หากแต่มีปฏิสัมพันธ์กันแบบพึ่งพา เกื้อกูล เชื่อมโยงกันในรูปแบบต่าง ๆ
 - 1) เครือข่ายกิจกรรม ได้แก่ วิสาหกิจที่มีกิจกรรมเกื้อกูลกันมาเป็นเครือข่ายกัน ทั้งที่เป็นกิจกรรมประเภทเดียวกัน และหรือหลายประเภท
 - 2) เครือข่ายพื้นที่ ได้แก่ วิสาหกิจที่ดำเนินการอยู่ในระดับพื้นที่เดียวกัน เช่น ระดับหมู่บ้านเดียวกัน หรือระดับตำบลเดียวกัน หรือต่างระดับพื้นที่ เช่น วิสาหกิจระดับหมู่บ้านกับระดับตำบล มาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกัน

การตลาดวิสาหกิจชุมชน

เสรี พงศ์พิศ (2546 : 52) วิสาหกิจชุมชนไม่ใช่การทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจเดี่ยว ๆ แต่ทำเป็นชุด ๆ ไม่ใช่แค่ปลูกข้าวปลูกมันสำปะหลัง ยางพาราหรือปาล์มอย่างเดียว รอเอาผลผลิตไปขายแล้วซื้อทุกอย่าง แต่เป็นการทำกินทำให้ให้มากที่สุด ทำ 30-40 อย่างให้ผสมผสานและเสริมกันเหมือนเกษตรผสมผสานหรือวนเกษตรที่ไม่ได้ปลูกพืชเดียว แต่ปลูกเป็นร้อย ๆ ชนิด การตลาดของวิสาหกิจชุมชนแยกได้เป็น 2 ประการคือ

ประการแรก คือการทำเพื่อบริโภคในครอบครัว ในชุมชนและระหว่างชุมชนที่เป็นเครือข่ายในระดับตำบลและระหว่างตำบล เช่น การผลิตน้ำปลาให้พอเพียงกับความต้องการของตำบลก็คำนวณได้ไม่ยาก เช่น ถ้าตำบลหนึ่งบริโภคประมาณ 20,000 ขวดต่อปี ก็จัดการผลิตให้ได้เท่านั้น ให้ชุมชนถือหุ้นและช่วยกันขายช่วยกันบริโภคในตำบล

ถ้าระหว่างตำบลระหว่างจังหวัดก็แลกเปลี่ยนผลผลิตกันได้ ดังที่มีการนำข้าวจากยโสธร ไปแลกกับไม้ยางกับขี้เหล็กที่นครศรีธรรมราช (เพื่อเอามาเพาะเห็ด) เป็นต้น

ประการที่สอง ถ้าหากมีผลิตภัณฑ์บางตัว ที่เก่งพอที่จะออกไปสู่ตลาดใหญ่ได้ ก็เป็นเรื่องกลไกการตลาดที่ต้องการผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีลักษณะเฉพาะ ดังกรณีน้ำหมักเฒ่าของกลุ่มอินแปง ที่เริ่มทำกินเองไม่กี่ขวดไม่กี่ปีก็เพิ่มผลผลิตขึ้นไปหลายหมื่นขวด เพราะความต้องการของตลาดอยู่เฉย ๆ ก็มีพ่อค้าแม่ค้ามาขอซื้อไปจำหน่ายในตลาด

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ ยังกล่าวถึง กลไกของตลาดว่าเป็นเรื่องของเครือข่ายผู้บริโภคที่เป็นชมรม สมาคมต่าง ๆ ที่อยู่ในเมือง ซึ่งจะประสานงานกับชุมชนผู้ผลิตให้สินค้าจากหมู่บ้านเข้าไปสู่ตลาดเมืองด้วยความมั่นคงกว่าการไปแข่งขันกับผู้ผลิตอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ ตรงนี้ต้องการจัดการโดยขบวนการ “ประชาคม” ซึ่งในสังคมไทยยังคงต้องพัฒนาอีกมาก ที่ญี่ปุ่นมีขบวนการนี้มานานที่เรียกว่า “โคอิชิ” เชื่อมประสานระหว่างชุมชนในชนบทที่ผลิตกับชุมชนเมือง ผู้บริโภคทำกันเป็นขบวนการเป็นระบบ

สรุป ดังนั้น จากยุทธศาสตร์การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน รูปแบบการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนและการตลาดวิสาหกิจชุมชนดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาโดย

1.1.4 การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยและในต่างประเทศ

จากที่กล่าวมาข้างต้น วิสาหกิจชุมชน มีเป้าหมายโดยการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรด้านการพัฒนาเครือข่ายชุมชนให้มีการดำเนินการจัดการไปสู่ธุรกิจจาก

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนได้มีการพัฒนาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ดังนี้

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว มีดังต่อไปนี้

วิสาหกิจชุมชนของกลุ่มแปรรูปผลไม้พื้นเมือง บ้านโป่งแรด โดยผลิตภัณฑ์หลักของกลุ่ม ได้แก่ ชมพูหิ ขนุนทอด สลัดหวาน ทูเรียนทอด นอกจากนี้กลุ่มได้ผลิตแชมพูสระผม จากดอกอัญชัน ประคำดีควาย ว่านหางจระเข้ คริมทาหน้าและคริมนวดผม วัตถุประสงค์ในการผลิตจะใช้วัตถุดิบในการผลิตที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ตำบล หรือจังหวัดนนทบุรีเป็นหลัก เช่น ขนุน ทูเรียน สลัด จะซื้อจากสวนผลไม้ของสมาชิกหรือเพื่อนบ้าน ชมพูแก้วบางส่วนจะซื้อจากอำเภอเขาชะเมา ซึ่งสามารถส่งชมพูให้กลุ่มได้คราวละ 5-10 ตัน สำหรับสมุนไพรจะสั่งซื้อจากบ้านของสมาชิกเอง เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิกอีกทาง (กรมการพัฒนาชุมชน 2546 : 19)

วิสาหกิจชุมชนเกษตรกรบ้านบุกลาง โดยการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรบ้านบุกลาง จากมันเทศที่ขายกิโลกรัมละ 5 บาท นำมาแปรรูปเป็นข้าวเกรียบมันเทศ (แห้ง) และขายได้กิโลกรัมละ 40 บาท ทุกวันนี้กลุ่มต้องผลิตข้าวเกรียบ (แห้ง) ไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ 100 กิโลกรัมจึงจะเพียงพอกับคำสั่งซื้อที่มีเข้ามาทุกวัน กลุ่มมีรายได้จากการขายข้าวเกรียบ (แห้ง) โดยเฉลี่ยเดือนละ 80,000 บาท นอกจากนี้ยังผลิตข้าวเกรียบฟักทอง ข้าวเกรียบกล้วย ข้าวเกรียบผลไม้ต่าง ๆ และกลุ่มยังผลิตลอดช่องแห้ง เป็นสินค้าเสริมอีกตัวหนึ่งที่ทำรายได้เป็นอย่างดีปัจจุบันต้องทำลอดช่องแห้งให้ได้อย่างน้อย 50 กิโลกรัมต่อสัปดาห์จึงจะเพียงพอความต้องการของตลาด กลุ่มยังได้นำผลไม้สด น้ำผักสด น้ำชงพีชตามฤดูกาลออกจำหน่ายด้วย นอกจากนี้กลุ่มยังได้รับผลิตภัณฑ์จากสมาชิกที่มาจากกลุ่มพลังเยาวชน ได้แก่ แชมพู น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า มาจำหน่ายในชุมชนด้วย ซึ่งเป็นการลดค่าใช้จ่ายที่ต้องซื้อมาจากภายนอกชุมชนได้ถึงร้อยละ 100 เช่น แชมพูทั่วไปขาย 70 บาท แต่แชมพูที่ผลิตในชุมชนขายเพียง 30 บาท มีคุณภาพดีพอสมควร (กรมการพัฒนาชุมชน 2546 : 24)

ชุมชนของตำบลคลองเปียง อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลา จำนวน 4,000 คน มี 500 หลัง/ครัวเรือน แต่ละหลังคาเรือนบริโภคน้ำปลาเดือนละ 2 ขวด ปีหนึ่งคิดเป็นเงินค่าน้ำปลาหลายแสนบาท ด้วยเหตุนี้ชุมชนก็เลยตั้งโรงงานน้ำปลาเพื่อผลิตน้ำปลา และขายให้สมาชิกกลุ่ม

ออมทรัพย์ของชุมชนเพื่อลดการพึ่งพาภายนอก ซึ่งเป็นการให้ชุมชนอยู่รอดและเข้มแข็งด้วยอุตสาหกรรมทดแทน (ชเนศ อาภรณ์สุวรรณ 2544)

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในต่างประเทศ

เสรี พงศ์พิศ (2545 : 35) ได้ศึกษาวิสาหกิจชุมชนของประเทศฝรั่งเศส พบว่า องค์กรชุมชนประมาณ 50 หมู่บ้าน ไม่ไกลจากเมืองลียงทางภาคใต้ของประเทศฝรั่งเศสที่เป็นถิ่นกำเนิดของเหล้าไวน์ที่มีชื่อเสียง คือ Beau Jaulais ซึ่งนักดื่มไวน์ในประเทศต่าง ๆ จะดื่มไวน์ชนิดนี้เมื่อออกมาใหม่พร้อมกันทั่วโลก ที่เรียกว่า Nouveau Beau jaulais หมู่บ้านที่นั่นรวมตัวกันเพื่อดำเนินการวิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เพราะมีภูมิประเทศสวยงามเป็น เนินเขาสูงต่ำ มีหมู่บ้านเก่าแก่ ถนนคดเคี้ยวไปตามไหล่เนินเขาและตามหมู่บ้าน วันหยุดสุดสัปดาห์จะมีคนออกไปเที่ยวในชุมชนเหล่านั้นมากมาย องค์กรชุมชนรวมตัวกันทำงานเสาร์อาทิตย์และวันหยุดเพื่อรับนักท่องเที่ยว โดยเปิดร้านอาหารเป็นกรณีพิเศษในวันหยุด คัดเลือกหมู่บ้านที่ทำอาหารมีชื่อของท้องถิ่นได้อร่อยที่สุดไปทำอาหารในร้านของแต่ละหมู่บ้าน น้ำไวน์ เหล้า เครื่องดื่มที่มีชื่อเสียง และผลิตภัณฑ์ของแต่ละท้องถิ่นออกวางจำหน่ายสร้างรายได้ให้คนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

1.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

เส่ง สิงโตทอง (2546 : 18) ได้สรุปแนวคิดในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของรัฐบาลไทยไว้ว่ามี 3 ประการ คือ

1. ต้องการให้คนในสังคมเปลี่ยนมุมมองใหม่ ให้หันมามุ่งที่การลงทุนมิใช่แต่มุ่งจะหาเงินชำระหนี้ โดยมุ่งสิ่งที่ตนมีอยู่เป็นสินทรัพย์ที่มีราคา สามารถเพิ่มมูลค่าสร้างรายได้ให้กับตนเอง
2. เพื่อส่งเสริมกิจกรรมขนาดเล็กในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน โดยการปลูกให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นฟื้นกลับมาเป็นพลังดำเนินการ
3. เพื่อจัดการกับเศรษฐกิจรากฐานของประเทศให้มั่นคง ที่จะเชื่อมโยงส่งเสริมให้ โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน ตามนโยบายรัฐบาลประสบผลสำเร็จ

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดวิสาหกิจชุมชนของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร ที่มองเห็นการแก้ปัญหาของประเทศว่า ช่องการสร้างรายได้ของประชาชนและของประเทศในภาพรวมลดลง ภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้นเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวไม่ใช่การแก้ด้วยการใช้หนี้เพียงอย่างเดียว แต่สามารถแก้ได้โดยทำให้สินทรัพย์ที่มีอยู่มีราคาและ สามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นมาให้ได้ นโยบายของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน และการสร้างรายได้ของประชาชนจึงได้

เกิดในรูปแบบของกองทุนหมู่บ้าน การพิกัดนี้เกษตรกร นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จะไม่สำเร็จเลยหากประชาชนไม่เร่งหาทาง สร้างรายได้ด้วยเพิ่มมูลค่าให้กับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) แต่ความคาดหวังของรัฐบาลที่มีต่อวิสาหกิจชุมชนคือ คนในชุมชนมองเห็นสินทรัพย์ของตนเองและชุมชนมีค่า สามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นและนำมาเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ สินทรัพย์ของประชาชน และชุมชนที่มีอยู่ไม่ได้หมายถึง เงินทองแต่ หมายถึง ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ทักษะฝีมือ ธรรมชาติของชุมชน ความสงบ วิถีชีวิต วัสดุตามธรรมชาติ พืชผลไม้ทางการเกษตร ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานหรือทุนทางสังคมของชุมชน ในวันนี้สิ่งที่ประเทศไทยจำเป็นต้องทำอย่างยิ่งคือการซ่อมรากภูมิปัญญาเดิม แล้วต่อยอดด้วยวิทยาการสมัยใหม่ และองค์ความรู้สมัยใหม่ เพื่อให้พื้นฐานของไทยแข็งแกร่ง (กรมการพัฒนาชุมชน 2546 : 3-4)

1.2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์ กระบวนการผลิตภัณฑ์ใหม่ การแปรรูปอาหาร ระดับการดำเนินการ และเกณฑ์ประเมินวิสาหกิจชุมชน

พิบูล ธิปะปาล (2543 : 240) ได้ให้ความหมายของผลิตภัณฑ์ว่า ผลิตภัณฑ์คือ องค์ประกอบรวมทั้งหมดของผลิตภัณฑ์ที่ผู้ผลิตได้พัฒนาขึ้น เพื่อขายให้ผู้บริโภค เพื่อนำไปสนองความต้องการของผู้บริโภคให้ได้รับความพอใจ

นอกจากนี้ ยังสรุปกระบวนการผลิตภัณฑ์ใหม่ว่า ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ได้แก่ การริเริ่ม ความคิด การกลั่นกรองเลือกเฟ้นความคิด การพัฒนาแนวความคิด และการทดสอบ การพัฒนา กลยุทธ์ การตลาด การวิเคราะห์ทางธุรกิจ การผลิตเป็นรูปผลิตภัณฑ์ขึ้น การทดสอบตลาด และการนำผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาด

การแปรรูปอาหาร คือ การปรับปรุงคุณภาพอาหาร วิธีการผลิต การเก็บรักษาและการเปลี่ยนแปลงลักษณะอาหารให้มากขึ้น ใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น และมีประสิทธิภาพเป็นการเพิ่มผลิตภัณฑ์ให้มากขึ้น การแปรรูปนั้นอาจไม่หลงเหลือลักษณะของอาหารเดิมเลยก็ได้ (คู่มือการเรียนการสอน สคอ. 123, 2527 อ้างอิงใน สาระบุรี ไชยมงคล. 2546 : 104)

ความสำคัญของการแปรรูปอาหารและผลผลิตเกษตรอาจแบ่งออกได้เป็น 7 ประเด็น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2541 : 97) ได้แก่

1. การใช้ประโยชน์จากผลิตผลเกษตร
2. การพัฒนาเทคโนโลยีด้านการแปรรูป
3. การพัฒนาบุคลากร
4. การสร้างมูลค่าแก่สินค้าเกษตร

5. เป็นแหล่งตลาดของสินค้าเกษตร
6. ก่อให้เกิดการสร้างงานในชนบท
7. ก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการแปรรูปอาหารนั้นมีขั้นตอนของการพัฒนาแปรรูปจากกล่าวข้างต้น ซึ่งการวิจัยนี้ศึกษาการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวผลอ่อนตามแนวทางดังกล่าวข้างต้น

1.2.1 กรรมวิธีการแปรรูปอาหาร แบ่งได้ 2 ประเภท คือ การถนอมอาหารและการแปรรูปผลผลิตการเกษตรโดยมีวิธี ดังนี้

การถนอมอาหาร หมายถึง การเก็บรักษาให้อยู่ได้นานโดยไม่เน่าเสียหรือเสื่อมคุณภาพ ซึ่งจะทำให้ได้โดยการควบคุมปัจจัยที่ทำให้อาหารเสื่อมเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุลินทรีย์ การควบคุมนั้นอาจจะเป็นวิธีการทางเคมี เช่นการใช้เกลือ และทางกายภาพ เช่น การใช้ความร้อน ซึ่งจะไปขัดขวางกระบวนการเสื่อมเสียของอาหารนั้น

การถนอมอาหารในระดับอุตสาหกรรม อาจแบ่ง ๆ ได้ 6 วิธี

(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2538) ได้แก่

1. การถนอมอาหารโดยใช้ความร้อน
2. การถนอมอาหารโดยใช้ความเย็น
3. การถนอมอาหารโดยการทำแห้ง
4. การถนอมอาหารโดยการหมักดอง
5. การถนอมอาหารโดยการใช้สารเคมี
6. การถนอมอาหารโดยวิธีอื่น ๆ เช่น
 - วิธีการอาศัยความร้อน
 - วิธีการแยก
 - วิธีการใช้เอนไซม์

การแปรรูปผลิตผลเกษตร มีความสำคัญต่อส่วนรวมของประเทศ นานับประการ จึงควรสนับสนุนให้เกิดอุตสาหกรรม เป็นแกนนำในการพัฒนาประเทศทั้งปัจจุบัน และอนาคต เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมล้วนแต่เอื้อในการผลิตพืชและสัตว์เพื่อเป็นอาหารของมนุษย์ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2540 : 316)

จะเห็นได้ว่า การแปรรูปอาหาร เป็นการพัฒนาผลผลิตการเกษตรให้แตกต่างกันไป จากเดิม ซึ่งนอกจากจะเป็นการเพิ่มมูลค่าแก่ผลผลิต เป็นการเพิ่มระยะเวลาในการเก็บรักษาของอาหารไว้บริโภคในครัวเรือนหรือพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน

1.2.2 แนวคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ หมายถึง การแสวงหาความรู้ที่มีระบบแบบแผน (สุคนธ์ ชื่นศรีงาม อ้างใน เกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัย. 2540 : 318) และจุดมุ่งหมายที่แน่นอนโดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อได้มาซึ่งข้อค้นพบที่เป็นแนวทางในการ พัฒนาความรู้และเลือกสิ่งประดิษฐ์ใหม่

การพัฒนา หมายถึง การทำให้ดีขึ้น ในสายงานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อาหาร หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบ กรรมวิธีการผลิต อุปกรณ์เครื่องมือและวิธีการดำเนินงานซึ่งหมายรวมถึงตั้งแต่ขั้นตอนการจัดหาวัตถุดิบ การเตรียมการแปรรูป การบรรจุและการเก็บรักษาเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีขึ้น หรือคุณภาพเหมือนเดิมแต่มีราคาถูกลง และหมายรวมถึง การสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ขึ้นมาด้วย โดยเฉพาะการพัฒนาผลผลิตของชุมชน

การวิจัยและพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมกัน เป็นลักษณะที่ผู้วิจัยและชุมชนสามารถใช้ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในการพัฒนาที่เจาะลงเฉพาะเรื่อง ในขณะที่ทางพัฒนาอาจจะใช้วิธีการวิจัยหรือจากการลองผิด ลองถูก ในการแสวงหาความรู้ แต่ทั้งนี้งานทางการพัฒนาครบวงจรต้องเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับทางการตลาด ซึ่งจะต้องมีการสำรวจตลาดในเรื่องความเป็นไปได้ของการผลิต ความต้องการของตลาดและการทดสอบความยอมรับผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาได้อีกด้วย (เกษตรศาสตร์. 2540 : 318)

1.2.3 การพัฒนาผลิตภัณฑ์มะพร้าวผลอ่อนเป็นชนิดต่างๆ

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการประเมินระดับพัฒนาของวิสาหกิจชุมชนก่อนและหลังจากการพัฒนาใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนระดับครอบครัว เป็นการผลิตสินค้าและบริการโดยใช้ทุนชุมชนเพื่อให้ครอบครัวใช้ทดแทนการพึ่งพาภายนอกอันนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของครอบครัว
2. วิสาหกิจชุมชนระดับพัฒนาชุมชนและเครือข่าย เป็นการผลิตสินค้าและบริการโดยใช้ทุนชุมชนเพื่อสนองความต้องการชุมชนและเครือข่ายเพื่อให้เกิดความพอเพียง
3. วิสาหกิจชุมชนระดับธุรกิจ ได้แก่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้ก้าวหน้าสูงขึ้นจนเป็นธุรกิจหรือวิสาหกิจขนาดเล็ก และขนาดกลางเพื่อจำหน่ายในประเทศและส่งออก

ปิยนุช นาคะ (อ้างอิงใน วัลลภ ยกสมาคม, บรรณาธิการ. 2540 : 86-87) ผลมะพร้าว หรือเนื้อมะพร้าว มีการใช้ประโยชน์มากมาย ตามชนบทมีงานก็ขูดมะพร้าวกันแล้ว เพื่อทำเป็นอาหารหวาน นอกจากทำอาหารที่ใช้ประโยชน์กันในปัจจุบันทันด่วนแล้ว มะพร้าวแก่และน้ำมะพร้าวยังแปรรูปเก็บไว้บริโภคนาน ๆ หรือไม่ก็เก็บไว้ขาย

การแปรรูปของมะพร้าว (ปิยนุช นาคะ อ้างอิงใน วัลลภ ยกสมาคม,บรรณาธิการ. 2540 : 92-93) ในการใช้ประโยชน์นั้นมีมากมาย โดยหากพิจารณาเป็นผลแล้ว สามารถส่งออกในรูปแบบของมะพร้าวอ่อน ซึ่งตลาดมีความต้องการมาก โดยหากพิจารณาเป็นผลแล้ว สามารถส่งออกในรูปแบบของมะพร้าวอ่อน ซึ่งตลาดมีความต้องการมาก ในรูปแบบมะพร้าวผลอ่อนที่แก่จัด ก็สามารถนำไปแปรรูปได้หลายอย่าง เพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ ซึ่งหากสามารถทำได้โดยควบคุมคุณภาพ ก็สามารถหาตลาดส่งออกได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งมะพร้าวสามารถแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ในตลาดได้มากขึ้น เช่น

- (1) เนื้อมะพร้าวอ่อน สามารถนำมาเป็นส่วนประกอบของขนมได้หลาย ๆ ชนิด เช่น วุ้นมะพร้าว มะพร้าวแก้ว มะพร้าวกรอบ และเป็นไส้ขนมต่าง ๆ เป็นต้น
- (2) น้ำมะพร้าว สามารถนำมาใช้ทำน้ำดื่มสายชูหมักและอื่น ๆ ได้

กล่าวได้ว่า การวิจัย และพัฒนา ผลิตภัณฑ์อาหาร ให้เป็นวิสาหกิจชุมชน เป็นกระบวนการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่า ของอาหารอย่างเป็นระบบ โดยการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อให้อาหารที่มี หรือเพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ ซึ่งจะมีการสำรวจเพื่อทดสอบความยอมรับของตลาดด้วย และจากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า การแปรรูปของมะพร้าว ผลอ่อน ในการใช้ประโยชน์นั้นมีมากมาย โดยหากพิจารณาเป็นผลแล้วตลาดมีความต้องการมาก สามารถแปรรูปได้หลายอย่างเพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ ซึ่งหากทำได้โดยควบคุมคุณภาพ ก็สามารถหาตลาดส่งออกได้อย่างกว้างขวาง

1.3 การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวผลอ่อน

การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวสามารถแปรรูปหลายชนิด และหลากหลายรูปแบบแต่ที่นิยมกันมากและสามารถนำมาใช้ในการตลาดได้นั้นมี 2 รูปแบบ คือ

- 1) เนื้อมะพร้าว ใช้เป็นอาหารทั้งอ่อนและแก่ ทั้งแกง ต้ม ผัด และทำเป็นของหวานชนิดต่าง ๆ และขนมต่าง ๆ เช่น ขนมบ้าบิ่น มะพร้าวแก้ว
- 2) น้ำมะพร้าว เป็นเครื่องดื่ม ยิ่งมะพร้าวน้ำหอมมีรสอร่อยใช้เป็นเครื่องดื่มสด ๆ นำมาเผาหรือต้มให้สุกแล้วยังหอมหวานน่าบริโภคยิ่งขึ้น (นพรัตน์ บำรุงรักษ์ 2534 : 59)

นอกจากนี้ยังมีการแปรรูปวุ้นมะพร้าว ซึ่งวุ้นมะพร้าวนี้นี้จะมีคุณสมบัติพิเศษ คือ มีลักษณะเป็นแผ่นวุ้นที่มีเนื้อเหนียวเนียน นุ่ม สีขาวครีม จึงมีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น วุ้นสวรรค์ วุ้นน้ำส้ม เฮอร์สเซีย หรือลูกพร้าว เป็นต้น มีกรรมวิธีการผลิตที่ไม่ยุ่งยากมากนัก โดยการนำน้ำมะพร้าวแก่ที่สุดและใหม่มีไขมันน้อยไม่มีการเจือปนของน้ำมะพร้าวที่เน่าเสียมากรองเพื่อเอาไขมันและสิ่งสกปรกที่ติดกับน้ำมะพร้าวออกให้หมด แล้วจึงนำมาต้มจนเดือด เพื่อฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ที่ปะปนมา เติมน้ำตาลทรายในขณะที่ต้ม เพื่อให้ได้ความหวานตามต้องการ ทิ้งไว้จนเย็น จึงใส่

แบคทีเรียและกรดอะเซติกน้ำส้มสายชู คนให้เข้ากัน แล้วเทใส่ภาชนะที่สะอาด และมีพื้นผิวหน้ากว้าง เพื่อให้ออกซิเจนสามารถเข้าไปช่วยเชื้อแบคทีเรียในการสร้างวุ้น ปิดภาชนะด้วยผ้าขาวบางหรือกระดาษที่สะอาด ตั้งไว้ในร่ม ระวังไม่ให้กระเทือน ทิ้งไว้ประมาณ 10 วัน ก็จะได้แผ่นวุ้นดิบที่สามารถนำไปประกอบอาหารทั้งคาวและหวานได้มากมายหลายชนิด โดยอาหารคาวจะใช้วุ้นมะพร้าวแทนเนื้อปลาหมึกหรือแมงกะพรุน ซึ่งสามารถใช้แทนอาหารมังสวิรัตได้ เช่น ยำต่าง ๆ แกงเผ็ด ต้มยำ แกงจืด ต้มเค็ม ผัดเผ็ด ผัดแพง ผัดกะเพรา เป็นต้น สำหรับอาหารหวาน เช่น วุ้นในน้ำเชื่อม วุ้นลอยแก้ว รวมมิตร แกงบวด เอลลี่ วุ้นกรอบ แยม ทอफी ฟรุตสลัด เป็นต้น (อมรศรี ตูย์ระพงค์ 2544 อ้างอิงใน พาณิชย์ ยศปัญญา 2544 : 129)

ดังนั้น การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวผลอ่อนนั้น สามารถแปรรูปได้หลายชนิดและหลากหลาย โดยสามารถแปรรูปได้ทั้งเนื้อมะพร้าว น้ำมะพร้าว รวมถึงการแปรรูปวุ้นน้ำมะพร้าวด้วย

1.4 ระดับการดำเนินการและเกณฑ์การประเมินวิสาหกิจชุมชน

ระดับการดำเนินการและเกณฑ์การประเมินวิสาหกิจชุมชนมีลำดับ ดังนี้

1.4.1 ระดับการดำเนินการวิสาหกิจชุมชน

สำหรับงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน (2546 : 5-6) จัดระดับการดำเนินการของวิสาหกิจชุมชน โดยใช้เป้าหมายของผลผลิตของวิสาหกิจชุมชนเป็นเกณฑ์ 3 ระดับ ดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนระดับพื้นฐาน ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบการเพื่อให้เกิดผลผลิตที่จะนำไปกิน ใช้ได้อย่างพออยู่พอกิน มุ่งเน้นการลดรายจ่าย ทั้งระดับครัวเรือนและชุมชน
2. วิสาหกิจชุมชนระดับพัฒนา ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบการเพื่อให้เกิดผลผลิตมีพอกินพอใช้เพื่อการลดรายจ่ายและมีส่วนเหลือสามารถนำไปแบ่งปัน แลกเปลี่ยน หรือจำหน่ายให้เกิดรายได้เพิ่ม นำไปสู่การอยู่ดีกินดีของครัวเรือน ชุมชน และระหว่างชุมชน
3. วิสาหกิจชุมชนระดับก้าวหน้า ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบการมุ่งสู่การเพิ่มรายได้สู่การขยายการลงทุน ลดการนำเข้า เพิ่มการส่งออกของผลิตภัณฑ์ ขยายกิจการ ขณะเดียวกันก็สามารถจัดสรรผลกำไรเพื่อสวัสดิการของชุมชนหรือเพื่อกิจกรรมสาธารณประโยชน์ สร้างความมีศรีสุข ของครัวเรือน ชุมชน ขยายไปถึงระหว่างชุมชน และนำไปสู่การเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป

สรุปว่า การดำเนินการทั้ง 3 ระดับนี้ ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ในการวิจัยนี้โดยคาดหวังว่าวิสาหกิจชุมชนที่ผู้วิจัยศึกษานี้น่าจะอยู่ในระดับหนึ่ง หรือผู้วิจัยคาดหวังว่าจะอยู่ในการพัฒนาระดับสองได้

เกณฑ์การประเมินระดับและขั้นตอนของวิสาหกิจชุมชน

ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เริ่มต้นจากการผลิต เพื่อใช้เองในครอบครัว หรือทดแทน การพึ่งพาภายนอกและขยายสู่การเป็นธุรกิจ

ตารางที่ 2 แสดงเกณฑ์การประเมินและขั้นตอนของวิสาหกิจชุมชน

ระดับและ ขั้นตอนการ พัฒนา	ประเภทของวิสาหกิจชุมชน			แนว ทางการ พัฒนา
	ทดแทนการพึ่งพา ภายนอก	พัฒนาผลผลิตและ ทรัพยากร	บริการ	
ครอบครัว	- ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ ไว้กินเอง - ทำยาสมุนไพรใช้เอง	- อาหารหมักดอง - ขยายพันธุ์พืช, สัตว์ - สมุนไพรรักษาโรค	- การนวดเพื่อ รักษาสุขภาพ	พึ่งพา ตนเอง
ชุมชนและ เครือข่าย	- โรงงานอาหารสัตว์ - กลุ่มออมทรัพย์	- โรงงานปุ๋ยหมัก ชีวภาพ - โรงงานผสมอาหาร สัตว์	- กองทุน สวัสดิการ - ร้านค้าชุมชน - คลินิกหมอ พื้นบ้าน	พอเพียง
ธุรกิจ	- แชมพูสมุนไพร รักษาผมหยอก - โรงงานน้ำดื่ม	- โรงงานแปรรูป ยางพารา - ครีมบำรุงผิวจาก สมุนไพร	- ท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์ - ศูนย์สุขภาพ พื้นฐาน	พัฒนา ผลิตภัณฑ์

ที่มา : เสรี พงศ์พิศ (2546 : 13)

สรุป ระดับและขั้นตอนการพัฒนา ครอบครัวทดแทนการพึ่งพาภายนอก ทำใช้
กินเองพัฒนาผลผลิตและทรัพยากร ได้รูปแบบผลิตภัณฑ์ บริการสามารถบริโภคใช้ในครัวเรือนและ
ชุมชนแนวทางสามารถพึ่งตนเองได้

1.5 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ คือ แนวคิดของกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

1.5.1 แนวคิดของกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

สุนทร โสคติพันธ์ (2545 : 31) กล่าวถึงขั้นตอนของกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ว่ามีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การตั้งคำถาม และต้องเป็นคำถามที่จำเพาะ (Specific Question) เพราะการตั้งคำถามที่กว้างเกินไปจะสร้างปัญหาในขั้นตอนของกระบวนการวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การตั้งสมมติฐาน ซึ่งหมายถึงการตั้งสมมติฐานว่าคำอธิบายคำถามในขั้นตอนที่ 1 น่าจะเป็นอย่างไร หรือนั่นคือการเสนอคำตอบชั่วคราวนั่นเอง การตั้งสมมติฐานได้ดีเกิดจากการอ่านอย่างลึกซึ้ง การสำรวจวรรณกรรมอย่างครอบคลุม สถิติปัญญาของนักวิจัยหรืออาจเป็นความคิดที่แวบขึ้นมา

ขั้นตอนที่ 3 ทดสอบสมมติฐาน การทดสอบอาจเป็นการทดลองจริง หรือการสังเกต ขึ้นกับธรรมชาติของสาขาวิชาหรือปัญหาวิจัย ผลจากขั้นตอนนี้คือการได้ข้อมูลและยังมีไขคำตอบ

ขั้นตอนที่ 4 หาความหมายจากข้อมูล กรณีที่เป็นข้อสรุปหรือคำตอบไม่ขัดแย้งกับสมมติฐาน และเชื่อการทดสอบสมมติฐานไม่มีข้อบกพร่อง ให้กลับมาทบทวนขั้นตอนที่ 2 ใหม่ และในกรณีที่ความจริง หรือผลการทดลอง ไม่สามารถปฏิเสธสมมติฐานได้ อย่างมีนัยสำคัญ ให้ทดสอบซ้ำอีกหลายครั้งจนแน่ใจว่าผลการทดลองมิใช่เกิดจากความบังเอิญ

สุวัฒน์ นิยมคำ (2534 : 154) ได้สรุปขั้นตอนระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นตั้งปัญหา (Recognize and State Problem) งานขั้นนี้เป็นการระบุปัญหา และกำหนดขอบเขตของปัญหา ปัญหาที่ตั้งนี้เป็นการตั้งภายหลังที่เราได้มีการพบปรากฏการณ์แล้ว การตั้งปัญหาจะต้องระบุดลงไปให้ชัดเจน ไม่กำกวม โดยทั่วไปแล้ว นิยมตั้งปัญหาในรูปของคำถามเพราะปัญหาคือการตั้งคำถามที่ต้องการคำตอบ

ขั้นที่ 2 การสร้างสมมติฐาน (Make a Hypothesis) เมื่อได้ปัญหาแล้ว งานขั้นต่อไป ก็คือการหาคำตอบที่น่าจะเป็นไปได้ หรือคำตอบที่คาดหวังควรจะเป็นอย่างไรการคาดคะเนคำตอบ ที่น่าจะเป็นไปได้บนพื้นฐานของข้อมูลที่ได้จากการสังเกตปรากฏการณ์ เรียกว่าสมมติฐานสำหรับปัญหาหนึ่ง ๆ อาจจะสร้างสมมติฐานได้หลายอัน ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ก็ไม่ว่าอันไหน

ถูกต้อง หรืออันไหนผิด การทดสอบด้วยการทดลอง หรือด้วยการสำรวจหลักฐานเท่านั้น จะเป็นเครื่องตัดสินได้

ขั้นที่ 3 ขั้นรวบรวมข้อมูล (Gather Evidence) การที่จะทดสอบว่าสมมติฐานที่สร้างไว้ถูกหรือผิดก็จะต้องมีหลักฐานยืนยัน ฉะนั้น การรวบรวมหลักฐานหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องจึงขาดไม่ได้จะต้องมีระเบียบวิธีวิทยาศาสตร์หลักฐานที่แน่นอนจะได้จากการสังเกตข้อเท็จจริงปลีกย่อยจากการทดลอง ฉะนั้น จึงต้องมีการทดลองเพื่อทดสอบสมมติฐาน หรืออาจจะได้จากการสำรวจหาข้อเท็จจริงจากแหล่งภายนอก การซักถามจากผู้ทรงภูมิปัญญาการสังเกตจากปรากฏการณ์ และการอ่านจากเอกสาร เมื่อได้หลักฐานเพียงพอแล้ว ก็นำหลักฐานนี้ไปแปลผลและลงข้อสรุปในขั้นต่อไป

ขั้นที่ 4 ขั้นลงข้อสรุป (Reach a Conclusion) เมื่อมีหลักฐานหรือข้อมูลพร้อมแล้วนำข้อมูลมาตีความหมาย มาพิจารณาหาความจริงที่เกิดขึ้นในข้อมูลเพื่อที่จะลงข้อสรุปต่อไป การสรุปนี้คือ การยอมรับหรือปฏิเสธสมมติฐาน (ถ้ามี) ถ้ายอมรับก็จะนำไปสู่การสร้างเป็นกฎ หรือทฤษฎีต่อไป อาจจะได้ปัญหาใหม่ที่ศึกษาหาความรู้ต่อไปได้อีก

สรุป ได้ว่ากระบวนการทางวิทยาศาสตร์มี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตั้งคำถาม ขั้นสร้างสมมติฐาน ขั้นรวบรวมข้อมูลหรือทดสอบสมมติฐาน และขั้นสรุป ตามลำดับ

1.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ คือแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจการพึ่งพาตนเอง

สังคิต พิริยะรังสรรค์ (อ้างอิงใน อร เฉลิมพงศ์ 2542 : 199 - 201) ได้นำเสนอปรัชญาของเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ถือเอาคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า “ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน” เป็นที่ตั้งแนวคิดนี้เห็นว่าคนเราต้องกินต้องบริโภคเพราะฉะนั้น พื้นฐานที่สำคัญที่สุดของคน คือ การผลิต (Production) การผลิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุดของคน การค้า การแลกเปลี่ยน หรือการตลาด (Marketing) มีความสำคัญเช่นเดียวกันแต่เป็นความสำคัญอันดับถัดมา ไม่ใช่อันดับแรก ดังนั้น แนวคิดนี้จึงเห็นว่า ก่อนอื่นจะต้องให้เกษตรกรพึ่งตนเองให้ได้ชุมชนต้องพึ่งตนเองให้ได้และในท้ายที่สุดสังคมและประเทศจึงจะพึ่งตนเองได้

ปรัชญาเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ไม่ได้ปฏิเสธ “สิทธิปัจเจกชนนิยม” ของเศรษฐกิจตลาด เพราะแรงจูงใจในการผลิตของปัจเจกชน และครอบครัวมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แต่ข้อแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างปรัชญาสองสำนักนี้ก็คือ สำนักเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองเน้นการรวมกลุ่มของชาวบ้านในระดับชุมชน หมู่บ้าน และ/หรือตำบล ในขณะที่

เศรษฐศาสตร์กระแสโลกาภิวัตน์ไม่ให้ความสำคัญกับชุมชน หมู่บ้าน แต่ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของพ่อค้า และสมาคมอุตสาหกรรมในเมืองมากกว่า

นอกจากนี้รากฐานของเศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเอง เน้นการเกษตร เน้นการพึ่งพาตนเอง เน้นการใช้ทรัพยากรในหมู่บ้าน ยุทธศาสตร์นี้ ให้การสนับสนุนรากฐานการผลิตทางการเกษตรของชุมชนให้เป็นอุตสาหกรรมแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตรขนาดย่อมที่ละก้าวโดยให้ชุมชน เป็นทั้งผู้ประกอบการและเจ้าของทุน

อภิชัย พันธเสน (2543 : 5) ได้สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองที่สำคัญ ไว้ดังนี้

1. คนจำเป็นต้องกิน จำเป็นต้องบริโภค เพราะฉะนั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของคน คือ การผลิต ส่วนการค้า การแลกเปลี่ยนหรือการตลาดมีความสำคัญรองลงมา
2. หากเกษตรกรมีการผลิตข้าวปลาอาหารเองไว้กินในครอบครัวอย่างเพียงพอ แล้วนำผลผลิตส่วนเกินออกขายในตลาดจะทำให้เกษตรกรกลายเป็น “ผู้กำหนด” หรือ “ตัวกระทำ” ต่อตลาดไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนดต่อเกษตรกรดังปัจจุบัน
3. เน้นการรวมกลุ่มของชาวบ้าน และสนับสนุนให้ก้าวพ้นจากระดับการค้าแลกเปลี่ยน โดยเป็นเจ้าของทุน หรือผู้ประกอบการด้วยตนเองภายใต้การตัดสินใจของสมาชิกชุมชน
4. ใช้คุณธรรม วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย สัจจะ การทำความดี ความมีเมตตาเอื้อเพื่อ สมานฉันท์ เป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นคือ “ระบบเศรษฐกิจที่ถูกกำกับด้วยคุณธรรม”

สรุป แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนพึ่งตนเองนี้ เป็นการที่ชาวบ้านในชุมชนมีความพอมีพอกิน โดยใช้ทรัพยากรของชุมชน เน้นการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันภายในกลุ่มหรือชุมชนของตนเองเป็นหลัก แต่ส่วนที่จะมีการแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอกนั้น อาจมีได้หากสิ่งทีผลิติดอกมานั้น มีมากจนเกินความต้องการของคนในชุมชน ไม่ใช่หวังทำผลผลิตขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนค้าขายกับภายนอกเป็นหลัก

1.5.3 แนวคิดการพึ่งตนเอง

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

สนธยา พลศรี (2545 : 226) ได้อ้างถึงพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับพัฒนาและการพัฒนาตนเองไว้ ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของการพัฒนามีพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ว่า จุดมุ่งหมายของการพัฒนา คือ ต้องสร้างพื้นฐานความพอเพียงให้พอกินพอใช้ ให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ก่อน จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าในระดับที่สูงขึ้นไป โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา (กฤษฎณา วงษาสันต์ และคนอื่น ๆ. 2542 : 216-217)

2. ในเรื่องเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งมีพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 เนื่องในวันเฉลิมพระชนมายุ ครบ 70 พรรษาว่า เป้าหมายของการพัฒนา คือ การมีเศรษฐกิจแบบพอเพียง (กระทรวงมหาดไทย. 2541 : 10-12) เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และพร้อมที่จะรับความเจริญจากโลกภายนอก โดยการพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ให้ “พอมิ พอกิน” โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ก็แลกเปลี่ยน และซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อ และใช้จากของที่ผลิตได้ ทั้งในท้องถิ่น หรือในประเทศให้มากที่สุด ก่อนนี้ให้น้อยที่สุด มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยืดหยุ่นและพอใจในสิ่งที่ได้รับมา โดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย หรือมีรายจ่ายไม่เกินรายรับ (กฤษฎณา วงษาสันต์ และคนอื่น ๆ. 2542 : 229) โดยสรุป เป้าหมายของทฤษฎีการพึ่งตนเองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ การมีเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการพึ่งตนเอง ช่วยตนเองให้มีชีวิตความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และประสบความสำเร็จในการพัฒนา

เสรี พงศ์พิศ (2546 : 66) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองได้ทุกระดับ เริ่มจากครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยงานที่เล็กที่สุดและสำคัญที่สุดของสังคม ครอบครัวต้องพึ่งตนเองได้ในระดับพื้นฐานเป็นอย่างน้อย มีพอยู่พอกิน ช่วยตัวเองได้โดยไม่ต้องไปพึ่งพาคนอื่น จนเป็นการสร้างความยุ่งยากลำบากให้คนอื่น ครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องการสามารถพึ่งตนเอง โดยการพึ่งพาอาศัยกัน ในระหว่างสมาชิก ในชุมชน และโดยการพึ่งพาอาศัยชุมชนอื่น โดยอาศัยการจัดการที่ชาญฉลาด

สมศักดิ์ สุภรณ์รัตน์ (2542 : 10-12 อ้างอิงใน วสันต์ กุ้เกียรติกุล. 2546 : 180) ได้กล่าวถึง การพึ่งตนเองของรัฐบาลไว้ว่า

1. การพึ่งตนเองของชุมชนเชิงองค์รวมมิใช่องค์เดียวต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ ที่สอดคล้องเกื้อกันขององค์ประกอบของชุมชนอย่างน้อย 5 ประการ คือ เทคโนโลยี (T-Technology) เศรษฐกิจ (E-Economic) ทรัพยากร (R-Resources) จิตใจคน (M-Mind) และสังคม (S-Social) รวมเรียกว่า TERMS

2. การพึ่งตนเองของชุมชน เป็นวิธีการดำรงอยู่ของชุมชนที่มีความสมดุล (B-Balance) ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งดีและเลวลง ทั้งการพัฒนาและโลกาภิวัตน์ โดยชุมชนต้องมีความสามารถ (A-Abilities) ในการจัดการเพื่อการพึ่งตนเองด้วยตนเองเป็นหลัก

แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องแสวงหาและเสริมสร้างเครือข่าย (N-Networking) กับภายนอกเพื่อการผลึกกำลัง และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยทางวิชาการรวมเรียกว่า BAN

สำหรับความสมดุลดังกล่าวต้องเป็นความสมดุลแบบเป็นพลวัต (Dynamic Balance) ตามกาลเทศะ (Space & Time) ที่เปลี่ยนไป มิใช่ความสมดุลแบบสถิต (Static Balance) ที่หยุดนิ่งไม่แปรเปลี่ยน

3. การพึ่งตนเองของชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งครอบคลุมถึงการมีส่วนร่วมของลูกบ้านในการปฏิบัติหรือกิจกรรม TERMS เพื่อการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชน

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีการพึ่งตนเองคือ การดำรงอยู่ของคนในชุมชนด้วยความสอดคล้องเกื้อกูลกันระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่เศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งเป็นการทำกิจกรรมต่างร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดความมั่นคงและแข็งแกร่งแก่ชุมชน สังคม และอาจนำไปสู่ประเทศชาติได้

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนมีทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 1 กรมการพัฒนาชุมชน (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ลักษณะวิสาหกิจชุมชนและการบริหารงานของกลุ่มหัตถกรรมจักรสานผักตบชวาบ้านอ้อยและเครือข่าย จังหวัดชัยนาท พบว่า ทุกกลุ่มมีภูมิหลังเช่นเดียวกัน คือ ตั้งกลุ่มแล้วเลิกกิจการ เป็นระยะ ๆ ปัญหาสำคัญ คือการตลาด รูปแบบและลวดลายผลิตภัณฑ์ไม่ได้ มาตรฐาน ปัญหาการจ่ายเงินล่าช้า กลุ่มแกนและเครือข่าย 12 กลุ่ม ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐแตกต่างกันตามห้วงเวลา ความคิดสร้างสรรค์ด้านตลาด คือ การนำผลิตภัณฑ์เผยแพร่ในการประชุมสัมมนาทุกระดับ จุดเปลี่ยนแปลงสำคัญ คือ การร่วมงาน ที่จัดโดยภาครัฐ เมื่อ พ.ศ. 2538 ทำให้มีตลาดถึงปัจจุบัน ฯลฯ กลุ่มแกนและเครือข่ายเรียนรู้ด้านรูปแบบลวดลายร่วมกันทั้งผลิตภัณฑ์ต้นแบบและการจักรสานทั่วไปสมาชิกมีส่วนร่วมด้านรูปแบบ และลวดลาย โดยการเสนอแนะ การควบคุมมาตรฐานผลิตภัณฑ์ สมาชิกกลุ่มจะใช้ผลิตภัณฑ์ที่ จักรสาน แต่เน้นการจำหน่ายภาพรวมสมาชิก 331 คน มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนระหว่าง 331,000-993,000 บาท

สุทธิชัย หาญตระกูล (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความสำเร็จของการดำเนินธุรกิจชุมชน กรณีศึกษาโรงสีข้าวชุมชนเขตอีสานใต้พบว่าเงื่อนไขของความสำเร็จโรงสีข้าวชมรมรักษ์ธรรมชาตินำมาใช้ประเมินความสำเร็จประกอบด้วยเงื่อนไขของการสร้างผลกำไร เงื่อนไขของ

การมีส่วนร่วม เจื้อนใจของความเชื่อมั่นที่มีต่อผู้นำ และเจื้อนใจของการกระจายผลประโยชน์ไปสู่สมาชิกในขณะที่โรงสีข้าวของเครือข่ายเกษตรกรแปรรูปข้าว 3 ตำบล จะใช้เจื้อนใจของการสร้างกำไร เจื้อนใจของการมีส่วนร่วมเจื้อนใจของความเชื่อมั่นที่มีต่อผู้นำ และเจื้อนใจของการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นเจื้อนใจการประเมินความสำเร็จ ส่วนโรงสีข้าวของสหกรณ์การเกษตรพิมาย จะใช้เจื้อนใจของการสร้างผลกำไร เจื้อนใจของการมีส่วนร่วม และเจื้อนใจของการสร้างประโยชน์ให้กับสมาชิก เป็นเจื้อนใจในการประเมินความสำเร็จ โดยสรุปแล้ว โรงสีข้าวสี่ข้าวชุมชนประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน คือ โรงสีข้าวชมรมรักษัธรรมชาติ และโรงสีข้าวแบบสหกรณ์การเกษตรพิมาย โดยสาเหตุที่ทำให้โรงสีข้าวชมรมรักษัธรรมชาติประสบความสำเร็จ เพราะมีการดำเนินงานโดยใช้ทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ในขณะที่โรงสีข้าวเครือข่ายเกษตรกรแปรรูปข้าว 3 ตำบลยังไม่สามารถดำเนินธุรกิจไปประสบผลสำเร็จ เพราะไม่สามารถสร้างทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมเข้มแข็ง

อุษณีย์ พันธุ์จันทร์อุไร (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ธุรกิจชุมชน ทางเลือกใหม่ในการพัฒนาอุตสาหกรรม กรณีศึกษา สถานีบริการน้ำมันบางจาก พบว่า แนวทางในการพัฒนาประเทศ มีแนวโน้มที่จะมุ่งให้เกิดการพัฒนาลักษณะที่ยั่งยืนมากขึ้น โดยเน้นให้เกิดการพัฒนาด้วยตนเองในระดับชุมชนไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยจึงได้เสนอทางเลือกที่จะทำให้ชุมชนมีการพัฒนาตนเอง นั่นคือ แนวทางของธุรกิจชุมชน ซึ่งธุรกิจชุมชนนี้ เป็นความร่วมมือของคนในชุมชน ในการที่จะดำเนินกิจการธุรกิจขึ้นในชุมชน โดยจะเป็นการร่วมทุน ร่วมบริการ และร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินการนั้น

สมศักดิ์ เตชะเอราวัณ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การจัดการธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วม กรณีศึกษาบ้านกำปอง กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหมู่บ้านแม่กำปองมีศักยภาพและความพร้อมอยู่ในระดับดี ทั้งในด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก และความสามารถในการเข้าถึง แต่มีข้อจำกัดในด้านกายภาพที่ไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมากได้ ส่วนศักยภาพ และความพร้อมของธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมในด้านการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมของชุมชน สิ่งอำนวยความสะดวก การให้บริการความปลอดภัยและการตลาด อยู่ในระดับที่สามารถให้บริการนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ผู้วิจัยได้พบว่ายังมีปัญหาและอุปสรรคอีก 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านกายภาพของพื้นที่ การจัดการธุรกิจบ้านพักชุมชนมีส่วนร่วม รูปแบบการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม การตลาด

นันทิยา หุตาวัตร และณรงค์ หุตานวัตร (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พบว่า แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนประกอบด้วย 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นการ

สร้างรากฐานของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ซึ่งเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน และอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสำคัญ ส่วนที่สองเป็นกลยุทธ์การจัดการด้านกลุ่ม ด้านการเงิน ด้านการผลิต และด้านการตลาด ส่วนที่สามเป็นกิจกรรมที่นำสู่คุณภาพชีวิต กล่าวคือ กิจกรรมด้านเกษตรผสมผสาน การสร้างรายได้ กองทุน ชุมชน ตลาดชุมชน และสวัสดิการชุมชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสถานะความรู้เกี่ยวกับธุรกิจชุมชนพบว่า ในด้านการให้คำนิยาม หรือความหมายเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน จะมีลักษณะที่แตกต่างจากธุรกิจขนาดย่อมทั่วไป กล่าวคือ ธุรกิจชุมชนจะเป็นการประกอบการ โดยกลุ่ม หรือองค์กรชุมชน ร่วมเป็นเจ้าของ การดำเนินการ ธุรกิจชุมชนมีความสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน และการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน จะเป็นกิจกรรมการผลิตการบริการ ที่เหมาะสมต่อสภาพทางเศรษฐกิจขององค์กรชุมชน สังคม และสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนตลอดจนมีความเกื้อกูลต่อระบบนิเวศ

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษานโยบายและมาตรการในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน พบว่า หน่วยงานภาครัฐ ได้มีการส่งเสริมกิจกรรมในลักษณะของธุรกิจชุมชนมาเป็นเวลาหลายสิบปี และผลการดำเนินงาน ก็แสดงให้เห็นถึงการเจริญเติบโต ในเชิงปริมาณทั้งจำนวนกลุ่ม จำนวนสมาชิก และการสะสมทุนภายในกลุ่มเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ แต่ในเชิงคุณภาพของกลุ่มและองค์กรยังต้องการพัฒนาอีกเป็นอันมาก เพราะกลุ่มต่าง ๆ เกือบร้อยละ 50 ประสบความล้มเหลว ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ คือ การขาดวิสัยทัศน์หรือแนวคิดที่ชัดเจน ร่วมกันในการพัฒนาแบบองค์รวม ปัญหาโครงสร้าง และระบบราชการที่กำหนดภาระหน้าที่แบบแยกส่วนและรวมอำนาจที่ส่วนกลาง และการขาดการประสานงานในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีเอกภาพ

กัญญมน อินหว่าง (บทคัดย่อ อ้างอิงใน สมาคมนักวิจัยในความอุปถัมภ์ของสภาวิจัยแห่งชาติ 2547 : 32) ได้ศึกษาการพัฒนากระบวนการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อการเสริมสร้างวิสาหกิจชุมชน ในภาคกลาง พบว่า การจัดการทรัพยากรในชุมชนการพัฒนาเครือข่าย การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมในเครือข่าย การเรียนรู้มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการเสริมสร้างวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น จึงควรมีการพัฒนากระบวนการจัดการเครือข่าย การเรียนรู้ของผู้นำชุมชนอย่างต่อเนื่องและให้ความสำคัญต่อการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนมากขึ้น

2.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

แฮร์นันโด เด โซโต (ม.ป.พ. อ้างอิงใน เสรี พงศ์พิศ 2545 : 30) การผลิตที่ไม่เป็นทางการ (informal sector) ในประเทศกำลังพัฒนามากขึ้นถึงร้อยละ 40 ของผลผลิตมวลรวมของประเทศ (GNP) และจ้างแรงงานมากกว่าครึ่งหนึ่งของแรงงานทั้งหมด ทำนองเดียวกัน กรามีน แบงก์ (Grameen Bank) ธนาคารคนจนในบังกลาเทศ ต้นแบบสถาบันการเงินที่องค์กรเอกชนประเทศต่าง ๆ นำไปประยุกต์ เป็นธนาคารที่เป็นตัวอย่างการให้สนับสนุนคนจนเพื่อทำวิสาหกิจขนาดเล็ก เขาพิสูจน์ว่าคนจนก็ทำได้ โดยในระยะ 20 กว่าปีที่ก่อตั้งมา เขาปล่อยกู้ให้คนจนเหล่านี้ ได้ถึง 2 ล้านกว่าคน เป็นเงินแสนกว่าบาท

J.P. Houssel (ม.ป.พ. อ้างอิงใน เสรี พงศ์พิศ 2545 : 33) พบว่าปัจจัยทางสังคมที่ทำให้วิสาหกิจขนาดย่อม เกิดขึ้นทั่วไปในภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบนของอิตาลี โดยเฉพาะระหว่างเมืองโมคาน่ากับเมืองมิลานนั้น ระดับการศึกษาของผู้คนทั่วไปค่อนข้างดี ประชาธิปไตย และการกระจายอำนาจที่ดี ไม่มีmafia หรือการผูกขาดอำนาจและธุรกิจ รากฐานของเศรษฐกิจของอิตาลีเพราะมีมูลค่ามากกว่าร้อยละ 70 ของผลผลิตมวลรวมของประเทศ คนทั่วไปเข้าใจผิดคิดว่าอิตาลีอยู่ได้ เพราะธุรกิจใหญ่ ๆ อุตสาหกรรมรถยนต์ ก่อสร้างและอื่น ๆ แท้ที่จริง นับวันวิสาหกิจขนาดกลาง ขนาดย่อมจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และทำให้ธุรกิจขนาดใหญ่มีบทบาทน้อยลงในยุคหลักอุตสาหกรรม